

Współczesne zagospodarowywanie ogrodów wiejskich w Naprawie koło Jordanowa

Anna Kapczyńska, Zofia Malinowska, Justyna Gótko

Contemporary
Arrangement of
Rural Gardens in
Naprawa Village
Near Jordanów

Wstęp

Introduction

Ogrody wiejskie przechodziły metamorfozę na przestrzeni wieków. Swoją początek wywodzą z ogrodów ziołowych, istniejących przy średnio-wiecznych klasztorach. Uprawiano w nich rośliny lecznicze bądź przyprawowe, np. szałwię, rutę, mięte, dzięgiel, piołun i in. [Ciołek 1954], a także warzywa [Bogdanowski 2000]. Rośliny te z ogrodów przyklasztornych, poprzez zakładane przy zamkach, pałacach i dworach szlacheckich, rozprzestrzeniły się na wiejskie zagrody [Malinowska 1995].

Zarówno do pałacu, jak i wiejskiego domostwa odnosi się myśl Czartoryskiej: *Ogrody otaczające Domy nasze, czyli upiększenie miejsca mieszkania naszego, kiedy się zbliżają do Natury, do tej prostoty gustu prawdziwego, zawsze są miłe i przywiązuje* [Bogdanowski 2000]. Faktycznie, tradycyjne ogrody wiejskie, osadzone w scenerii drewnianego domu, krytego strzechą, z rzędem malw przed oknami, realizowały tę ideę. Czy odeszły już bezpowrotnie do przeszłości, czy można je oglądać tylko w skansenach?

Ogrody wiejskie w sposób naturalny wtapiają się w otoczenie swobodną kompozycją bujnie rozrastających się roślin [Conran i Pearson 2000]. Ich obfitość i różnorodność stanowi istotę tych ogrodów.

Podjęte badania miały zarejestrować sposób zagospodarowania współczesnych, dziesięciu ogrodów wiejskich na przykładzie wsi Naprawa, należącej do gminy Jordanów w powiecie Sucha Beskidzka, w województwie Małopolskim. Wieś

ta znajduje się na obszarze Makroregionu Karpackiego, a dokładnie Beskidów Zachodnich, na styku Beskidu Makowskiego, Żywieckiego i Wyspowskiego. Obszar ten bywa w podziałach fizyczno-geograficznych nazywany Pogórzem Orawsko-Jordanowskim. Naprawa oddalona jest o 3 km od Jordanowa. Leży na skrzyżowaniu dróg Kraków – Zakopane oraz Bielsko-Biała, co czyni ją dostępną dla odwiedzających. Jest typową górską miejscowością o walorach letniskowych, położoną w dolinie rzeki Naprawki, z przewagą słabych, kamienistych gleb, klasy od IV do VI. Położenie geograficzne wskazuje na ścieranie się tutaj klimatu oceanicznego i kontynentalnego. Wiosna jest zazwyczaj późna i chłodna, lato niezbyt upalne, jesień długa, pogodna i ciepła, a zima dosyć surowa. Pokrywa śnieżna utrzymuje się od grudnia do marca i w dolinach wynosi średnio około 20 cm, a w górach, gdzie śnieg zalega często aż do maja, średnio około 100 cm. Dociera tutaj często tatrzański wiatr halny, który w zimie wywołuje gwałtowne topnienie pokrywy śnieżnej.

Badania sposobu zagospodarowania ogrodów we wsi Naprawa oparto na 16 pytaniach ankietowych, dotyczących m.in. daty powstania ogrodu, charakterystyki osoby zajmującej się nim, w jaki sposób realizowane jest i na czym polega upiększanie ogrodu, czy pociąga to za sobą zmiany w sposobie jego zagospodarowania, czy jest w nim trawnik, drzewa, krzewy oraz rośliny zielne, oceniono także z czego zrobione jest ogrodzenie ogrodu i posesji. W trakcie wizji lokalnej, przeprowadzonej w okresie wegetacji roślin, szczegółowo zinventaryzowano rośliny 1-letnie, 2-letnie,

byliny, w tym nie zimujące w gruncie oraz gatunki rodzime.

Wyniki i dyskusja

Results and discussion

Wszystkie ogrody w Naprawie założono po wybudowaniu domu.

Najstarszy ogród, liczący 25 lat, pielęgnuje po zmarłej matce 20-letnia córka, ucząca się w szkole wieczorowej i prowadząca dodatkowo małe gospodarstwo rolne. W ogrodzie pracuje 2 godz. w ciągu tygodnia. Nie jest to dużo, zważywszy, że założenie jest pracochłonne, bo w ogrodzie uprawianych jest wprawdzie tylko 21 gatunków, ale przeważają rośliny 1-letnie i 2-letnie, a w obrębie bylin, kilka nie zimujących w gruncie. Rośliny posadzone w grupach, ogrodzone płotem z krótkich desek drewnianych, rozrzucone są wśród trawnika. W każdym roku zakładane są nowe rabaty i modyfikowane stare.

Kolejny ogród, liczący 21 lat, należy do rodziny, która wcześniej cały teren użytkowała rolniczo. Właścicielka pracująca zawodowo, a także w małym gospodarstwie rolnym, na pielęgnację roślin poświęca 3 godz. na tydzień. W ogrodzie tym posadzonych jest aż 61 gatunków roślin ozdobnych i ciągle poszukiwane są nowe, do wzbogacenia istniejących rabat, niektóre z nich posiadają cechy typowe dla zakładanych w ogrodach wiejskich. Rabata założona z bylin i roślin cebulowych kwitnących wiosną, usytuowana przed domem, ogrodzona jest parkanem. Kolejna rabata, ozdobiona różą parkową, bardzo obficie kwitnąca całe lato, usytuowana jest wzdłuż wybrukowanej drogi prowadzącej

do domu, oddzielonej od niej trawnikiem. Szkoda, że bruku nie zastąpiono jakimś materiałem bardziej polecanym do ogrodów wiejskich, do jakich wg Krüger [1997] należą żwir, kamienie, czy drewniane płytki. W ogrodzie tym znajduje się także oczko wodne.

Ogród liczący 9 lat, którym obecnie opiekuje się 55-letnia córka, wcześniej użytkowany był przez jej matkę rolniczo. Na rabatach, których liczba i rozmiary są zwiększane co roku, znajduje się 55 gatunków roślin. W ogrodzie tym rośnie kilka drzew ozdobnych oraz drzewa owocowe, a całość posesji ogrodzona jest siatką.

W ogrodzie liczącym 8 lat, jako jedynym spośród ocenianych w Naprawie, do niedawna uprawiano przed domem rośliny ozdobne wespół z warzywami, co było często praktykowane w ogródkach wiejskich [Krüger 1977]. Obecnie w przedogrodku rosną wyłącznie rośliny ozdobne, ich pielęgnacją zajmuje się 50-letnia właścicielka, poświęcająca na to tylko 1 godz. w ciągu tygodnia. Na wydłużonej rabacie, umiejscowionej wzdłuż balkonu i południowej ściany domu oraz skalniaku usytuowanym od strony podwórka, a zbudowanym z kamienia dunajckiego, rosną 22 gatunki roślin. W ogrodzie tym posadzone są liczne drzewa iglaste oraz liściaste. W chwili obecnej powiększana jest powierzchnia trawnika kosztem rabat. Miłym dla oczu akcentem, typowym dla ogrodu wiejskiego jest drewniany parkan.

Kolejny 8-letni ogród pielęgnuje, pracująca zawodowo 38-letnia matka wraz z dwoma córkami. Cała posesja ogrodzona jest parkanem, którym jest także oddzielona część

warzywna od ozdobnej. W ogrodzie uprawiane są 33 gatunki roślin ozdobnych, z których utworzono jedną owalną i trzy wydłużone rabaty, jest też oczko wodne, wszystko osadzone w trawniku. Wydzielony jest też sad. Jest to niestety typowy ogród miejski, obsadzony drzewami iglastymi oraz liściastymi, a także z altaną usytuowaną w ozdobnej części ogrodu.

Ogród, założony 7 lat temu, pielęgnuje 37-letni mężczyzna, poświęcający na to 2 godz. tygodniowo i korzystający dodatkowo z pomocy żony. Ogród powstaje stopniowo, wciąż dodawane są nowe elementy, które wymyśla, realizując własne koncepcje właściciel, prowadzący na co dzień bar, usytuowany na posesji. W dwu długich rabatach, usytuowanych wzdłuż drogi prowadzącej do domu, posadzonych jest 19 gatunków roślin, jest też oczko wodne, wszystko umieszczone wśród trawnika, w którym rozrzucone są także drzewa liściaste i iglaste. Posesja ogrodzona jest siatką metalową.

Kolejnym 7-letnim ogrodem opiekuje się, prowadząca gospodarstwo agroturystyczne, 44-letnia matka z trójką dzieci, poświęcająca na to codziennie 2 godz. Wynika to stąd, że w ogrodzie tym posadzonych jest aż 55 gatunków roślin, wśród nich znajdują się też róże i hortensje, tradycyjnie uprawiane w ogrodach wiejskich [Krüger 1977]. Na posesji wycięto drzewa, obok rabat istniejących przed domem i wśród trawnika, w reprezentacyjnych miejscach założono nowe, które ogrodzone są niskim płotem uplecionym z wikliny, co podnosi ich urok lub sterczącymi kamieniami, co robi gorsze wrażenie. Zbudowano także oczko wodne oraz elementy małej architektury, tj.

altanę i karmnik. Całość ogrodzona jest szpalerem z wysokich drzew iglastych i liściastych.

Pięcioletni ogród pielęgnuje w ciągu 2 godz. na tydzień 30-letnia, pracująca zawodowo kobieta z dwójką dzieci. Na rabatach posadzono tylko 26 gatunków, ale nie przeładowane, robią bardzo dobre wrażenie. Szczególnie urokliwa jest typowa dla ogrodów wiejskich rabata złożona głównie z dali i pacioreczników. Rabaty ogrodzone są kamieniami lub drewnianym płotkiem. W ogrodzie tym założony jest także skalniak. Właścicielka ma zamiar powiększać część ozdobną ogrodu o nowe rabaty. Całość posesji ogrodzona jest siatką, którą zakryje po pewnym czasie szpaler z posadzonych drzew iglastych.

Najmłodszy, 4-letni ogród, pielęgnowany przez kobietę, zawiera 26 gatunków roślin, w tym tylko jedną roślinę 1-roczną. Na skalniaku, wśród kamienia granitowego, posadzono niskie byliny zadarniające. Długa rabata bylinowa usytuowana jest wzdłuż ścieżki prowadzącej do domu. Oczko wodne, a także skupina krzewów iglastych oraz liściastych o ozdobnych kwiatach, umiejscowione są w trawniku. Elementem małej architektury jest drewniany stół z ławami oraz huśtawka.

Analiza doboru roślin w 10 badanych obiektach wskazuje, że we wszystkich posadzone były rośliny 1-roczne, które są tradycyjnym tworzywem w ogrodach wiejskich. Niestety tylko w jednym ogrodzie były reprezentowane przez osiem gatunków, sześciu przedstawicieli tej grupy roślin zanotowano również tylko w jednym ogrodzie. Po cztery gatunki roślin jednorocznych były posadzone w trzech ogrodach, po

dwa – w dwu ogrodach i po jednym zanotowano w trzech ogrodach.

Najczęściej uprawiano aksamitki (*Tagetes sp.*), w tym a. rozpierzchłą (*T. patula*) w siedmiu ogrodach, zaś a. wzniesioną (*T. erecta*) w trzech, a a. wąskolistną (*T. tenuifolia*) tylko w jednym ogrodzie. Nasturcję większą (*Tropaeolum majus*) posiano w czterech ogrodach, w dwu rosły kosmos podwójnie pierzasty (*Cosmos bipinnatus*), nagietek lekarski (*Calendula officinalis*), aster chiński (*Callistephus chinensis*), petunia ogrodowa (*Petunia x hybrida*) i ślázówka letnia (*Lavatera trimestris*). Niestety tylko w pojedynczych ogrodach reprezentowane były bardzo typowe dla ogrodów wiejskich słonecznik zwyczajny (*Helianthus annuus*) oraz roślina zapachowa – maciejka dwuroga (*Matthiola longipetala* subs. *bicornis*), a także żeniszek meksykański (*Ageratum houstonianum*), szalwia błyszcząca (*Salvia splendens*), werbena ogrodowa (*Verbena x hybrida*), begonia stale kwitnąca (*Begonia semperflorens*), lobelia przyładkowa (*Lobelia erinus*) i należąca do rzadziej stosowanych celozja srebrzysta (*Celosia cristata*).

Typowe dla ogrodów wiejskich rośliny 1-roczne, takie jak lwia paszcza (*Antirrhinum majus*), cynia wytworna (*Zinnia elegans*), czarnuszka damasceńska (*Nigella damascena*), zapachowe – lewkonia letnia (*Matthiola incana*) czy rezeda wonna (*Reseda odorata*), a także kocanka ogrodowa (*Helichrysum bracteatum*) stosowana na suche bukiety, samo wysiewający się maczek kalifornijski (*Eschscholtzia californica*) czy szarłat zwisty (*Amaranthus caudatus*) [Krüger 1977], w ogóle nie były uprawiane w badanych ogrodach we wsi Naprawa.

W rejonie tym często wykorzystywano rośliny 2-letnie, które były uprawiane w dziewięciu ogrodach. Aż ośmiu przedstawicieli, tej nielicznej grupy roślin, rosło w jednym ogrodzie, po czterech reprezentantów zanotowano w trzech ogrodach, po trzy gatunki na dwu posesjach, dwu reprezentantów tych roślin posadzono w dwu ogrodach, w jednym ogrodzie było miejsce tylko dla jednego przedstawiciela badanej grupy roślin.

W ośmiu ogrodach posadzono bratki ogrodowe (*Viola x wittrockiana*), w pięciu goździki brodate (*Dianthus barbatus*), w czterech stokrotkę pospolitą (*Bellis perennis*) oraz uważaną za typowo polską roślinę, a pochodzący z Syrii prawoślaz różowy (*Alcea rosea*), w trzech ogrodach uprawiano posiadającą właściwości lecznicze, ale i trujące naparstnicę purpurową (*Digitalis purpurea*) [Nowiński 1977] oraz niezapominającę leśną (*Myosotis sylvatica*). Jeden ogród zdobiły również samo wysiewająca się miesięcznica roczna (*Lunaria annua*) oraz dziewanna pospolita (*Verbascum nigrum*). Spośród roślin zapachowych, uprawianych w ogrodach wiejskich od 500 lat [Krüger 1977], w Naprawie nie było laku pospolitego (*Cheiranthus cheirii*).

Byliny nie zimujące w gruncie stanowią cenną grupę stosowaną do dekorowania ogrodów. W pięciu spośród nich posadzono wysokie odmiany dalii ogrodowej (*Dahlia x cultorum*), mieczyki ogrodowe (*Gladiolus x hybridus*), a także paciorecznik ogrodowy (*Canna x generalis*), który nie jest rośliną typową dla tradycyjnych ogrodów wiejskich [Krüger 1977]. Jeden ogród wspaniale zdobiły dalie i mieczyki, a dwa wyjątkowo mieczyki.

W ogrodach w Naprawie zdecydowanie przeważały byliny, w większości były to byliny wiosenne. W dziewięciu na dziesięć zbitych ogrodów rosły pierwiosnki (*Primula sp.*), w ośmiu zarejestrowano goździk pierzasty (*Dianthus plumarius*), w siedmiu uprawiano piwonie lekarską (*Paeonia officinalis*), płomyk szydlasty (*Phlox subulata*) oraz rogownicę kutnerową (*Cerastium tomentosum*), w sześciu – czyściec wełnisty (*Stachys lanata*). Dekoracyjną przez cały rok bergenię sercowatą (*Bergenia cordifolia*) była tylko w dwu ogrodach. Ubiorek wiecznie zielony (*Iberis sempervirens*), zawciąg nadmorski (*Armeria maritima*), miódunka pstra (*Pulmonaria saccharata*) czy gatunki rodzime, jak ułudka wiosenna (*Omphalodes verna*) oraz sasanka zwyczajna (*Pulsatilla vulgaris*), posadzone były tylko w pojedynczych ogrodach.

Rozchodniki (*Sedum sp.*) oraz rojniki (*Sempervivum sp.*) stosowano w siedmiu ogrodach, głównie jako tło dla innych roślin, w dwu ogrodach posadzono je na skalniaku, razem ze skalnicą (*Saxifraga sp.*), która zdobiła jeszcze dodatkowo cztery ogrody. Bardzo długowieczne byliny, liliowiec ogrodowy (*Hemerocallis hybrida*) oraz funkcie (*Hosta sp.*) były uprawiane w sześciu ogrodach, podobnie jak kosaciec bródkowy (*Iris barbata*) i kwitnący jesienią aster krzaczasty (*Aster dumosus*). Floksy wiechowate (*Phlox paniculata*), których nie powinno zabraknąć w żadnym ogrodzie wiejskim, rosły tylko w czterech ogrodach w badanej wsi, podobnie jak tawułka Arendsa (*Astilbe x arendsii*) i juka włóknista (*Yucca filamentosa*), która jest wprawdzie reprezentacyjną, okazała rośliną, ale nie zaliczaną jednak do

typowych przedstawicieli ogrodów rustykalnych [Krüger 1977]. Z kolei, należąca do podstawowego zestawu bylin w tego typu ogrodach w Polsce, rudbekia naga (*Rudbeckia laciniata*) była posadzona tylko w trzech ogrodach, podobnie jak wiesiołek krzewiasty (*Oenothera fruticosa*) i chaber górski (*Centaurea montana*). Łubin trwały (*Lupinus polyphyllus*), ostróżka ogrodowa (*Delphinium cultorum*), pysznogłówka dwoista (*Monarda didyma*) oraz serduszka okazała (*Dicentra spectabilis*), często sadzone w ogrodach wiejskich [Krüger 1977], były reprezentowane tylko w dwu, podobnie jak ciemiernik biały (*Helleborus niger*), miechunka rozdęta (*Physalis alkekengi*), poziomkówka indyjska (*Duchesnea indica*), czy wymagająca okrycia przed nadejściem mrozów trytoma ogrodowa (*Kniphofia hybrida*) [Marcinkowski 1991]. Tylko w jednym ogrodzie rosły, mak wschodni (*Papaver orientale*), lepnica bezłodygowa (*Silene acaulis*) oraz polecane do ogrodów wiejskich [Krüger 1977] słoneczniczek szorstki (*Heliopsis helianthoides* var. *scabra*), serduszka wspaniała (*Dicentra spectabile*), tojeść rozestana (*Lysimachia nummularia*), rdest pokrewny (*Polygonum affine*), gailardia nadobna (*Gaillardia pulchella*), wiesiołek missouryjski (*Oenothera missouriensis*), chaber białawy (*Centaurea dealbata*), zawilec mieszańcowy (*Anemone hybrida*) oraz przymiotno okazałe (*Erigeron hybridus*).

W ogrodach wiejskich w Naprawie nie uprawiano typowych dla nich: krwawnika wiązówkowatego (*Achillea filipendulina*), złocieni ogrodowych (*Dentranthema grandiflora*), omiega kaukaskiego (*Doronicum caucasicum*), przegorzanu ruskiego (*Echinops ritro*), dzielżanu

ogrodowego (*Helenium hybridum*) czy omanu wielkiego (*Inula helenium*) [Krüger 1977].

Na uwagę zasługuje fakt, że w każdym ogrodzie były posadzone rodzime gatunki bylin. W siedmiu posadzono dąbrówkę rozłogową (*Ajuga reptans*), w sześciu barwinek pospolity (*Vinca minor*) oraz jastrun właściwy (*Leucanthemum vulgare*), w pięciu ogrodach – macierzankę piaskową (*Thymus serpyllum*), trujący, ale i leczniczy tojad mocny (*Aconitum napellus*) [Nowiński 1977], a także tojeść kropkowaną (*Lysimachia punctata*). Dwa ogrody zdobyły groszek szerokolistny (*Lathyrus latifolius*), kokoryczka wielokwiatowa (*Polygonatum multiflorum*) oraz jasnota plamista (*Lamium maculatum*). Pozostałe gatunki bylin rosnących w Polsce w stanie naturalnym, które były sadzone tylko w pojedynczych ogrodach, to dziewięciśli bezłodygowej (*Carlina acaulis*), mikołajek płaskolistny (*Eryngium planum*), sasanka zwyczajna (*Pulsatilla vulgaris*), pełnik europejski (*Trollius europaeus*), fiołek wonny (*Viola odorata*), krwawnik kichawiec (*Achillea ptarmica*), ułudka wiosenna (*Omphalodes verna*) oraz rojnik murowy (*Sempervivum tectorum*).

Na podkreślenie zasługuje fakt, że rośliny w badanych ogrodach starannie pielęgnowano, a więc prawidłowo nawożono, regularnie odchwaszczano, przekwitające, szpecące je pędy były usuwane. Tylko w dwu ogrodach rośliny były zaniedbane, w związku z czym ogrody te robiły niezbyt korzystne wrażenie.

Wyniki potwierdzają konieczność rejestrowania zmian w przeobrażaniu zagospodarowywania ogrodów wiejskich, o czym wspo-

minają, zajmujące się tym zagadnieniem, odnośnie regionu krakowskiego Malinowska [1991] oraz Bach i Kapias [2001], w rejonie powiatu pszczyńskiego.

Wnioski

Conclusion

1. Uzyskane dane wskazują, że w ogrodach wiejskich w Naprawie reprezentowana jest większość tradycyjnie stosowanych w nich roślin, jakkolwiek ich asortyment powiększył się o wiele innych i to nie zawsze wartościowych w tego typu nasadzeniach.

2. Na rabatach zdecydowanie przeważają byliny. Stanowią one w dwu ogrodach 96% lub 90% wszystkich roślin, w trzech ogrodach 80%, w dwu 70%, w kolejnych trzech 60%, 52% lub 40% ogółu posadzonych bylin.

3. W każdym ogrodzie sadzono byliny rodzime. Stanowią one, w odniesieniu do ogółu posadzonych około 10% w trzech ogrodach, 20% również w trzech oraz 30% w czterech ogrodach.

4. Rośliny 1-letnie i 2-letnie używane są do wypełniania wolnych przestrzeni między bylinami.

5. Byliny nie zimujące w gruncie są reprezentowane w ośmiu na dziesięć badanych ogrodów.

6. Powiększanie i urządzanie nowych rabat zanotowano w dziewięciu ogrodach, w jednym nastąpiło zmniejszenie udziału roślin ozdobnych na rzecz powiększenia trawnika.

7. Żaden z ogrodów – w całości, nie jest urządzony zgodnie z zasadami dotyczącymi zagospodarowywania ogrodów wiejskich. Tylko w dwu, niektóre partie można uznać za zagospodarowane tradycyjnie.

Anna Kapczyńska

Zofia Malinowska

Justyna Górka

Katedra Roślin Ozdobnych
Wydział Ogrodniczy
Akademia Rolnicza w Krakowie
Department of Ornamental Plant
Faculty of Horticulture
Agriculture University of Cracow

Literatura

1. Bach A., Kapias K., 2001, *Przeobrażenie współczesnych ogrodów wiejskich na przykładzie powiatu pszczyńskiego*, Zesz. Nauk. Akademii Rolniczej w Krakowie, Ogólnopolska Sesja Naukowa „Znaczenie roślin ozdobnych w życiu człowieka”, Kraków 13-14 września 2001, s. 47-51.

2. Bogdanowski J., 2000, *Polskie ogrody ozdobne, Historia i problemy rewaloryzacji*, Arkady, Warszawa.

3. Chojnowscy E. i M., 2002, *Najpiękniejsze kwiaty letnie*, Multico, Warszawa.

4. Ciołek G., 1978, *Ogrody polskie* Arkady, Warszawa.

5. Conran T., Pearson D., 2000, *Nowoczesne ogrody*, Arkady, Warszawa.

6. Krüger U., 1977, *Ogrody rustykalne*, Agencja Wydawnicza MOREX, Falken-Verlag GmbH.

7. Malinowska Z., 1995, *Regionalizm w ogródkach wiejskich regionu krakowskiego*, Sesja naukowa „Wieś polska”, 23-24 październik, Kraków, Sekcja Arch. i Planowania Wsi Oddz. PAN w Krakowie, Inst. Arch. i Planowania Wsi Politechniki Krakowskiej, s. 93-94.

8. Marcinkowski J., 1991, *Byliny ogrodowe*, PWRiL, Warszawa.

9. Nowiński M., 1977, *Dzieje upraw i roślin ogrodniczych*, PWRiL, Warszawa.